

Te Sukesukega i Tuvalu e uiga mo Tino Se Katoatoa

Fakamatalaga Toetoe Saukatoa

Iulai 2018

Front cover photo credit: Carson Young

Uiga o Pati Taua e tau atu ki te Tulaga Se Katoatoa¹

Fakalausaga

Te fakalausaga tenei e fakamatala ei te tulaga o se enevailomene (kogaa koga), sevesi io me se mea ke mafai ne sose tino, maise ko tino se katoatoa, o maua se saolotoga kiei.

Mea faigaluega fesoasoani

So se mea tela ne faite ke fesoasoani ki tino i te faiga io me ko te fakataunuga o ne galuega/tiute fakapitoa. A mea faigaluega konei ne faite fakapitoa loa mo tino se katoatoa io me fakaoga ne taulasiga o latou.

Mataponaga

Mataponaga ko mea io me ko feitu i te natula o te tino, kola ka pokotia iei a ia mafai e maua iei io me e seai kola ka fakalavelavegina a te olaga lei kae fakamafua foki ne fakalavelave ki tino – e pela mo te se mafai ne koe o oko atu ki te koga e fia fano koe kiei me e mao kae se lei te auala io me seai se mea fakateletele e fano koe iei, ko te seai ne mea faigaluega tau kola e manakogina ne koe, mo uiga fakaasi se lei kae se alofa kia latou se katoatoa.

Fakakesekesega mo latou se katoatoa

So se fakakesega, fakapatinoga mo te se fakakau o se tino mai luga i te tulaga o tena se katoatoa tela ko pokotia ei te fakataunuga o ana saolotoga totino.

Akoga fakaaofia

Tamaliki se katoatoa e aofia i akoga masani i loto i vasega kola e taugatonu mo latou, tauloto ne latou mataupu masani ki te gataga o te olotou mafai, kae maua ne latou te fesoasoani faopoopo mai faiakoga mo mea e manakogina o fakamama te olotou tauloto ki mataupu.

Sosaiete fakaaofia

Koga kola e nofo fiafia ei a tino se katoatoa aunoa mo mataponaga mo fakakesekesega.

Akoga Fakapatino

Akoga e fakapatino loa mo tamaliki se katoatoa kae mavae fakatea mai akoga masani. E masani fakaigoa foki me ne akoga fakakese.

¹ Uiga o pati konei e fakaaoga i te taulasiga o fenua i te lalolagi kae ne aumai mai i te *Lipooti o te Tulaga Se Katoatoa i te Lalolagi*, 2011

Fakamateaga

A te sukesukega tenei ko te fuataga o te galue fakatasi o tino mo fakapotopotoga e uke, kola ne fai tusaga taua ki te fakataunuga o te galuega kae maise ki te fakafoligaaga o te ata saukatoa o te polotieki.

Moi ne seai te fesoasoani tupe mai te Malo o Ausitalia tela ne alatu mai i te polokalame mo Atiakega o Fafine o te Pasefika (*Pacific Women*) mo fai te sukesukega tenei, e penei ne seki mafai o fakafoliga te manakoga tenei.

Te Malo o Tuvalu, e auala ite Minisituli o Malo o Fenua mote Matagaluega o Tenita ne lago malo ki tulaga taua kesekese mai te kamataga ki te fakaotiga o te sukesukega tenei.

Te Komiti Fakatonuotnu, tino galue, tino e kau fakatasi mo volentia o te fakapotopotoga kote Fusi Alofa ne lasi kii te olotou tusaga mai te matai kamataga loa o te galuega.

Te Tino Poto i galuega e tau atu ki te Atiakega te Olaga Saukatoa o Tino Se Katoatoa ko Helen Tavola se fakatau mai loa te lei o tena fakatakitakiga ki te sukesukega saukatoa.

Te Ofisa o te polokalame o saolotoga o tino ite pasefika (RRRT) i loto I Sekeliteliate o te Fakapotopotoga a Fenua o te Pasefika ko te (Secretariat of the Pacific Community), Eseta Lauti, ne fuli faka Tuvalu ne ia a tusitusiga kola ne fakaoga i loto i te sukesukega tenei. Ne fakamatala upu foki a ia ite faiga o akoakoga a te timu ne olo o fai te savea i te polotieki tenei.

Latou kola ne olo o fai te savea tenei ne galue faka-volenitia, faimalaga ki fenua katoa o te atufenua kae ne fakafeagai latou mo tulaga faigata. Ona loa ko te olotou loto malosia kae faikimua tela ne taunu ei fakamoemoega o te sukesukega tenei. Latou konei ko:

Eseta Lauti (SPC/RRRT)

Maho Homasi (Minisituli o Malo Fenua)

Alice Ave (FAA)

Lusiesi Tautai (FAA)

Sepola Paulo (FAA)

Molomolo Tauaisi (FAA)

Taupaka U Tinilau (FAA)

Kim Robertson, Te tino fakatonuotnu i feitu tau fuainumela i te matagaluega o tenita i te SPC ne lasi tena fesoasoani ki te tukufakatasiga o fuainumela o te savea, kae fakatoka foki ne ia ata mo fakamatalaga ki luga i fuainumela kona.

A Kulene Kulene ne onono ki te teletele lei o te sukesukega saukatoa.

A tino se katoatoa i Tuvalu nei fakatasi mo olotou tausii ne tala mai mataloa o olotou fale mo olotou loto kia latou kola ne olo atu o fai te savea kae ne fiafia latou o fakamatala ki te kau savea a tala o olotou olaga. E tasi o tapula mautu o te sukesukega tenei ko te fakaleiakega o te fesoasoani ki te olaga o tino se katoatoa i Tuvalu nei, tela e taua kii e iloa te kaufakatasi mai o latou. Te iloiloga tenei e mo koutou, tino se katoatoa.

Fakamatalaga Toetoe Saukatoa

I te 2013, a te Matagaluega mo Fenua ki Tua Atu kae Fakatau Koloa o Ausitalia (Australian Department of Foreign Affairs and Trade) i ana faipatiga mo te Malo o Tuvalu, fakatasi mo fakapotopotoga se kau i te Malo, e pela foki mo sui o fenua ne faite ne latou a te Palani mo Galuega a te Fakapotopotoga ko te *Pacific Women* (Fafine o te Pasefika) i loto i Tuvalu mai te 2015-2018. Te palani galue tenei ne saina fakatalia ne te Malo o Tuvalu i te 2015. Te palani tenei e fakamatea ei te takutonuga a te Malo o Ausitalia ke aumai ne ia te aofaki tupe e \$1.8 miliona i loto i te tolu tausaga tena mo fai a galuega e fakamalasia ei te kiloga ko te pagatasi o fafine mo tagata i Tuvalu nei.

E tasi o galuega taua ne fakamatea i loto i te palani tenei ko te fesoasoani ki te Fusi Alofa mo te Minisituli o Malo o Fenua i te faiga o se sukesukega ki te tulaga o tino se katoatoa i te atufenua. Te pogai tonu loa o te sukesukega tenei ko te mea ke mafai o taetae mai a fakamatalaga ki te olaga e fakafeagai mo tino e se katoatoa fakatasi iei mo olotou taus. Te manatu taua ke faite mai iei se ata sauakatoa o fakalavelave e feagai mo latou i aso taki tasi. A fesili fakapitoa ne fakaaoga e penei:

E tokofia a tino e se katoatoa i Tuvalu kae ne a mataponaga e fakafeagai mo latou i te mafai mo te se mafai ne latou o fakaaoga a sevesi konei e fakaaoga ne tino o te atufenua?

Nea nei a polokalame io me ne faifaiga e fakaaoga o fesoasoani ki tino se katoatoa kae e mata e aoga mo tino se katoatoa?

Nea a faifaiga e tau o fakagalue io me fakaaoga ko te mea ke tai fakalei aka ei te tulaga o te fesoasoani e ave ki tino e se katoatoa i Tuvalu?2

Te Pacific Women (Fafine o te Pasefika) ne fakagalue fakafeagaiga ne ia mo se taimi toetoe a se tino poto fakatonutonu ke fai ne ia se akoakoga mo se tokofitu tino ke olo o fai te savea i fenua e iva o te atufenua mai ia Mati kia Me 2017. A te savea ne fakapitoa mo tino se katoatoa. A Kaupule³, faiakoga, nesi mo tino taus o latou se katoatoa ne fakasautalagina foki i te sukesukega tenei.

I loto i te pepa o fesili mo tino se katoatoa ne fakaaoga iei a fesili e ono kola e iloa kae fakaaoga i te lalolagi me ko fesili e ono ne faite i te laumua o Amelika ko Washington (the Washington Group Short Set of Disability Questions), e fakapatonugina i ei te tulaga se katoatoa o tino. Tino kola e iloa atu me e se katoatoa, fakatasi mo tino mai luga o te 60 tausaga ne taketigina i te savea tenei.

I te sukesukega tenei e tusa mo te 466 tino se katoatoa i luga i fenua e iva o Tuvalu nei ne fakasautalagina. Te aofaki tena ko te fa mo te afa pasene o te aofaki katoa o te atufenua, tela e nofo ki te 10,156 e pela mo te tukutaumatega a te Matagaluega o Foainumela o Tuvalu i te fakaotiga o te 2016.4 Mai tino kola ne fakasautalagina, te tokoukega e se maua o sasale io me se mafai ne latou o olo loa ia latou ki koga e fia olo kiei, tao atu ki ei ko te fakalavelave ki te se lei o te kilokilo io me ko te kivi. E tokouke mai ia latou ne fakasautalagina e se tasi fua tena se katoatoaga. Te taulasiga ko latou kola tai matua, tela e nofo ki te 58.5 pasene ko 61 ki luga a tausaga o oloto olaga; 32 pasene i te vasia o te 21 ki te 60 tausaga; kae 9.2 pasene mai te 20 tausaga ki lalo. E tokouke atu a fafine ki tagata, ona la me ola leva atu fafine. Te pogai lasi loa o te tulaga se katoatoa ko te matua loa ko oko ifo ki tino, tao

2 Fakanofonofoga o te iloioiga tenei e fakapiki atu i te Annex 1

3 Te kaupule ko te kaunisila o fenua i luga i fenua taki tasi. A kaupule e fono i kuata takitasi io me fakafa taimi i te tausaga, kae ko latou foki e fakatoka ne latou a fakatauga tupe mo palani atiake a olotou fenua.

4 Fakamatalaga likiliki ki tulaga fafine io me tagata, mo olotou fenua kona iloto i te Ata 1

atu ki ei ko se katoatoaga mai te fanauga o tino, kae e tai pau loa te olotou aofaki mo tino kola ne maua olotou se katoatoaga mai masaki mo fakalavelave tupu fakafuasei mo nisi masaki aka.

Ne maua aka ne te sukesukega tenei i tino se katoatoa i Tuvalu e fakafeagai mo faigataaga e uke kola e fakalavelave ki te kau io me ko te fakatasi atu latou ki mea fai o te olaga nei. E toeititi loa ko te afa o latou kola ne fakasautalagina i te sukesukega tenei, e fai mai me i te olotou tulaga se katoatoa e vao mai ne ia te kau atu o latou ki mea fai a kaaiga, fakapotopotoga mo te fenua. Te mataponaga e lasi te pokotiaga i ei ko mea i tou tafa konei e lavea ki mata, pela mo te mao o te koga e fai ei te faigamea kae seai se mea e ave iei, io me ko te faigamea e fai i se fale fogafale lua kae se mafai o fanaka iei tau nofoga fakatele. E nofo foki ki se afa o latou ne fakasautalagina i te iloiloga tenei e se mafai o fakaaoga ne latou a sevesi o te fakaimasaki. Te fakalumaluma, te fakakesekesega, mo te takafiatoga kia latou se katoatoa ne fakalavelave e tupu saale i Tuvalu. Tino kola e tai pakia lotou mafaufau e lasi atu te se malamalama o tino ki masaki o latou tela ko pokotia ki te mutana a sevesi i loto i te atufenua mo latou. Tino kola e nofo i fenua i tua atu o te laumua e fai mai me mutana atu vaega sevesi mo tino se katoatoa i olotou fenua i lo latou kola e nofo i te laumua. Ne maua aka ne te sukesukega tenei a te lasi ote manakoga mo mea faigaluega fesoasoani, kola ka fakamalosigina i ei te mafai o tino se katoatoa o kau atu ki mea fai i luga i olotou fenua, kae ke mafai foki ne latou o ola i olaga fakaalologina kae fakaavagina..

Ne maua ne te sukesukega tenei me e siliga atu mo te 20 pasene o tino se katoatoa e ola i se olaga faigata⁵. Ne iloa aka foki i konei me i tino kola e lasi olotou se katoatoaga fakatasi mo latou kola e se katoatoa olotou mafaufau e uke atu a faigataaga e fakafeagai mo latou e pela foki mo olotou tausii.

A tulaga se katoatoa, fakakesekesega i tenita mote fakasino tino ne mataupu kola e fakatuakoigina io me tau o kilo kiei fakatasi. E tokouke atu fafine e se katoatoa ona la me i fafine e masani o ola leva atu ki tagata. A fafine se katoatoa e feagai mo vaega fakasauaga valevale pela mo te fakalili io me fakaitaita, fakamatakutaku, sona fai ke oko foki loa ki te fakasaua i feitu ki te moe fakatauavaga. E fakalua taimi te faigata atu te olaga o te fafine se katoatoa ki te tagata se katoatoa. Te taulasiga o latou kola e tausii a tino se katoatoa ne fafine, kae ko tokoukega o latou e foliki io me seai loa ne fesoasoani mai tua e maua ne latou.

E tiga ei a te Matagaluga o Akoga e isi sena kiloga ke faite kae fakagalua ne ana fakanofonofoga ke fakamatea te tulaga o akoga fakaaofia ke kaufakatasi atu a tamaliki se katoatoa iloto i akoga masani a te atufenua, kae ne lavea aka i te sukesukega tenei me e se lei te sevesi o akoga e fai mo tamaliki se katoatoa. A tamaliki e olo ki akoga, kae ko te tokoukega o latou e seai se fesoasoani fakapitoa tela e tau o maua ne latou, tela ko se mafai ne latou o gasolo tasi ki luga mo tamaliki katoa, te ikuga e oti mai te akoga kae se lava tena fakautaga io me kote akoakoga tela ne fakatapula ke maua neia.

A sevesi ote fakaimasaki i Tuvalu e se togi ki tino tonu o te atufenua, kae e pela loa mo niisi fenua foliki koi atiake e seai ne ana tokita, neesi mo niisi tino galua ite tausiga te ola lei ko oti ne akoga fakapitoa ki vaega kesekese ote ola lei kae maise la iei mo feitu ki te se katoatoa ote mafaufau.

E nofo ki se tolu-kuata o tino se katoatoa i te sukesukega tenei e isi ne olotou tausii, kae e tokotolu fua mai tausii kona e seai ne tino ote kaiga io me e se kaiga mo te tino se katoatoa tena e tausii ne ia. E tusa mote tino-iva-mo-tokofitu o tausii ne fakasautalagina ite sukesukega tenei, kae e 78 pasene o latou ne fafine kola ne fakasi aka ne latou i fakalavelave lasi loa e feagai mo latou i olotou tiute tausii

⁵ I te fakamatala atuga i loto ite Lipoti, a fuafuaga ne fakaoga mote tulaga o te olaga faigata ne fai e iloa ne latou ne fai te savea kiluga i tulaga ne fakamatea iloto i te olotou akoakoga fakatoka mo te savea, te lasi mo te foliki o te koga e nofo ei te tino se katoatoa, te tuma mote mafai ne te tino se katoatoa o fakaaoga te falekokuu, te falefoliki mo niisi potu ote fale.

konei, ko te se lava o tupe mo fakataunu a feitu taua ite olaga lei o tino se katoatoa, seai ne talavaiga tau mo tino se katoatoa olotou mafaufau mo nisi tulaga o se katoatoaga, te se lei o tulaga o akoga mo akoakoga mo tamaliki mo tino se katoatoa, te seai o mea faigaluega fesoasoani kola e manakogina e pela foki mo te seai ote sevesi ki te fakataitaiga o tino se katoatoa ke mafai ne latou o ola ise olaga se fakana ki niisi tino. Ne lipoti mai ne tausi i tino se katoatoa kona e tausi ne laua e pokotia i uiga fakamatakutaku, fakasaua kae fakakesekesegina. E seai se fesoasoani fakapitoa mo tino tausi konei.

A tino se katoatoa ne fakasi aka ne latou me i te fakalavelave lasi e feagai mo latou ko te seai ne tupe mo fesoasoani ki te olaga. E isi foki loa se kiloga a latou me e se lasi te mainaga o tino o te atufenua i luga i saolotoga o latou, tino se katoatoa.

Te sukesukega tenei ne avaka ne ia a fautuaga konei ke fesoasoani ki te fakaleiakega te tulaga o olaga o tino se katoatoa i Tuvalu⁶:

Fautuaga 1. Fakanofonofoga a te Malo mo Tino Se Katoatoa: a te fakanofonofoga ate atufenua fakatautau tenei e uiga mo galuega mo tino se katoatoa e tau o toe iloilogina fakalei kae tai kati ifo ki lalo a tapula iei ko te mea ke mafai o fakataunugina. Ka oti e tau te fakanofonofoga tena o fakataua kae tautali fakamaoni kiei a latou kola e isi ne olotou tusaga e fai iei. A te Minisituli o Malo o Fenua e tausi kae fakagalua ne ia te fakanofonofoga tena kae tau mo ia o monita kae onono tonu ki te fakateletelega fakalei o galuega iei.

Fautuaga 2. Fakanofonofoga a te Malo mo te Olaga Faigata: te fakanofonofoga tenei koi galua ki ei te Minisituli o Malo o Fenua e tau o fakamatea i ei te tulaga o tino e se katoatoa kola e ola i te olaga faigata e pela me se vaega fakatauagina. E tau o toe fai se sukesukega ki luga i tino se katoatoa, maise fafine se katoatoa kola e ola i te olaga faigata mai lalo o galuega fai a te fakanofonofoga tenei ko faipatigina. A te Matagaluega e feagai mo te Olaga Lei Saukatoa mo fakapotopotoga o talitonuga iloto ite atufenua e tau o fakatumau te asiasi atu kae avatu te fesoasoani e manakogina ki tino se katoatoa kola e fakamatea i loto i te sukesukega tenei me ola ise olaga faigata, ona la me ko latou konei ko tino kola e tafasili i te manakogina ne latou se fesoasoani i loto i te tou atufenua.

Fautuaga 3. Te Iloiloga ote Fakavae o te Atufenua: a te Fakavae o Tuvalu e tenei ko fai te iloiloga kiei kae e tau o fakaaofia i ei ke tapu te fakakesekesegina o sose tino ona ko tena tulaga se katoatoa.

Fautuga 4. Tulafono: a tulafono o Tuvalu e tau o toe iloilogina ko te mea ke fakafealofani (soko-lei) mo te Feagaiga a Malo Soko ki luga i Saolotoga o Tino Se Katoatoa (CRPD), e pela loa mo titute fakamatea o te Malo o Tuvalu i lalo ote Feagaiga tena.

Fautuaga 5. Te Fakapotopotoga ko te Fusi Alofa (FAA): e manakogina ne te FAA te fesoasoani o tino katoa ona la me sui mai ne ia (FAA) te leo o tino se katoatoa. A te Malo o Tuvalu e tau e iloa o fakatumau tena fesoasoani i feitu tau tupe e pela foki mo te fakamauamaiga o tino poto kola e manakogina ne te FAA e auala atu penei:

Te Minisituli o Malo o Fenua ona me ko ia e onono kae fakateletele ne ia galuega mo tino se katoatoa iloto i te Malo o Tuvalu, ako ia foki e fakagalua ne ia te Penefiti o Tino Se Katoatoa, kae fakatoka ne ia te vaega o tupe fesoasoani a te Malo i tausaga taki tasi ki te FAA;

Te Matagaluega o Akoga ke fesoasoani ki te fakaakogaaga o tamaliki se katoatoa; mo

⁶ A te sekiseni o te Lipoti tenei e talafeagai mo vaega fakamatea iloto i te Feagaiga a Malo Soko ki luga i Saolotoga o Tino Se Katoatoa kae e fakaasi foki loa iei a fakapotopotoga kola e tau o galua fakatasi mote Fusi Alofa.

1. Te Minisituli o te Ola Lei e tau o fakatoka se na feagaiga mo te FAA ke galue fakatasi lau ki te fakamauaga mo te tufatufaga o mea faigaluega fesoasoani ki te olaga lei o tino se katoatoa e pela foki mo olotou vailakau, mo te fesoasoani e ave ki tino se katoatoa.

FAA e tau o fai ne ia galuega konei:

Fakatumau te fakamalosiga mo te fakalausaga o te iloa mo te malamalama o tino o te atufenua i luga i saolotoga o tino se katoatoa, e aofia i ei ko te faiga o akoakoga mo polokalame i te letio, ko te mea ke fesoasoani i te fakaseaiga te tulaga o kiloga mo faifaiga se lei ki tino se katoatoa. E lasi te manakoga tenei i fenua i tua o te laumua.

Sala fesoasoani mai tua mo fai akoga ki te fakaaogaaga o te gana fai ta'aga io me kote gana mo tino gugu.

Sala tupe ke toe fakaola ana maga i fenua i tua, me i te lasiga o latou ko se galue.

Fakalaua te iloa mo te mafai o toe faite fakalei a nofoga fakateka.

Fai a akoakoga ki luga i te ola ki te olaga se fakana, mo talavou mo tino matua se katoatoa.

Fautuaga 6. Akoga: Te Matagaluega o Akoga ke mafai ne ia o tai fakalei ake te tulaga o avanoaga akoga mo tamaliki se katoatoa ko te mea ke fakamalosia te kiloga i loto i te atufenua ke fakaaofia tino se katoatoa i mea fai katoa ate sosaiete, e aofia iei:

Matuaa fakagalue mo te fakamaoni a te Palani Fakamatea o Akoga i Tuvalu III; na faite kae fakagalue te auala saele ki mua mo akoga fakaaofia.

Fakagalue a faiakoga ne akoako ke fakaakoga ne latou a tamaliki se katoatoa kae ke fakatumau te faifaiga tenei.

Fakamalosia ke tai uke atu te foainumela o faiakaoga ko oti ne akoako i tulaga o akoga fakaaofia.

Fai ne akoakoga ki luga i akoga fakaaofia mo faiakoga konei ko galue i loto i te atufenua, fakatasi mo akoakoga ki luga i te matematega o tamaliki se katoatoa.

Fakagalue te manakoga ke fakaaofia iloto i mataupu o akoga o te atufenua a saolotoga o tino, ko tamaliki ke malamalama me i tino katoa e isi ne olotou saolotoga ako uiga fakaitaita, fakamatakutaku, fakasaua mo te fakakesekese tino ne uiga se lei.

Galue fakatasi mo te FAA ki te atiakega o te akoga a te FAA, me e mafai o maua mai i te akoga tena a fakamatalaga taua e uiga mo akoga fakaaofia. E tau mo te Matagaluega o Akoga o ave ne ia se faiakoga atamai i te fakagaluegaaga o akoga fakaaofia ke galue i te akoga a te FAA, fakatasi loa mo tupe mo nisi mea aka kola e tau mo fai fakalei tena galuega i te akoga tena.

Tamaliki o te akoga a te FAA e tau o fakaaoga ne latou te pasi a tamaliki akoga, mo olotou tausi manafai e manakomia ne latou ne tausi.

Sala mai ne faiakoga ne akoako i te fakaakogaga o tamiliki se katoatoa mai lalo o te Polokalame o Faiakoga Volenitia o Fiti.

Fautuaga 7. Ola Lei: e amanaia me i fenua foliki e seai ne ana tokita fakapitoa mo masaki o totoga kesekese ote foitino e pela mo tokita i fenua lasi, e tiga ei e uke a avanoaga e mafai o fakaaoga fakalei ne tatou a sevesi mai tokita penei kola e masani fai mai olotou asiga ki te atufenua. I te vaitau nei e lasi ki te manakoga ki luga i sevesi a tokita poto i masaki o te mafaufau.

E tau loa o fakalaua te sevesi o tokita poto i masaki o te mafaufau ki tino se katoatoa i fenua i tua ke aumai latou ki Funafuti ke asi ne tokita penei.

Akoakoga ki luga i tulaga o te se katoatoa e tau o fai ki tino galue o te fakaimasaki

Galuega ki te toe fakamasaniga o tino se katoatoa ke mafai ne latou o ola se fakana ki nisi i te tausiga o olotou foitino e tau o tai fakalaua atu kae fakalei aka foki.

Galue mo te FAA o fakataunu te fautuaga 5 i te fakatokaga se auala lei e fakamaua mai kae tufatufa atu ei a mea faigaluega fesoasoani ki te olaga lei o tino se katoatoa fakatasi mo vaialaku mo niisi sevesi aka tau te ola lei.

Fautuaga 8. Tausi: e tolu-kuata o tausi o tino se katoatoa ne fafine ona ko te kiloga masani e mafua mai te tiute fakamatea o te fafine i te puti akega kae tausi tamaliki mo tino i loto i tena kaiga. E tonu te kiloga me se tiute e mafua mai i te alofa, kae ko te taulasiga o tausi ko logofiofio i te lasi o olotou tusaga fai. A te tiute ki te tausiga o tino se katoatoa e io olotou kaiga eiloa, e tiga ei kae e tau loa o isi se sevesi e fesoasoani ki tausi konei i feitu penei:

Fai ne akoakoga ki te tausiga fakalei o tino se katoatoa, aofia i ei te fakagasuesuega mo te sauga fakalei o latou kola ko takato se maua o gasuesue;

Fesoasoani ki te fakamauamaiga o mea faigaluega fesoasoani kola e manakogina;

Fakatoka ne te Malo se fakanofoga ke tausi fakalei a tino se katoatoa mo se taimi toetoe ko te mea ke mafai ne olotou tausi o maua ne olotou malologa mai tute tausi o latou.; kae

Fakatoka se sokoga lei i te vasia o tino galue i te tausiga te ola lei mo tausi o tino se katoatoa.